

Budapesti mozinevek tipográfiája

Barkóczi Flóra

**Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, 1117 Budapest, Pázmány P. sétány 1/a
(barkocziflora@gmail.com)*

Összefoglaló

Dolgozatomban – egy kivétellel – a ma is működő budai és pesti mozik névtábláinak tipográfiájával foglalkozom. Ezen filmszínházak legtöbbje már évtizedek óta létezik, az őket jelző feliratok azonban az évek során jelentős átalakulásokon mentek keresztül – ez sok esetben a mozik névváltozásával is indokolható. Ezekkel a változásokkal csak indokolt esetekben foglalkozom, nevezetesen például a Vörösmarty mozi kapcsán, itt ugyanis máig látszanak az előző feliratról maradt betűnyomok. A mozinevek felirata sok esetben nem társítható egyértelműen egy adott vagy ismert betűtípushoz, ezért elsősorban ezen feliratok jellemzésére, körülírására vállalkozom.

Kulcsszavak: mozi, felirat, Budapest, Vörösmarty mozi, betűtípus

Abstract

My essay is about the typography of cinemas' sign-boards. Most of these movie houses were built many decades ago. The letterheads of them had been changed many times, as well as their names. These changes are not really mentioned in my essay only if they are important or special because of something – as in the case of Vörösmarty cinema. The name-boards of cinemas are not always associable with an existing font. Because of that, I just try to give a description of the letter-boards.

Keywords: cinema, name-board, Budapest, Vörösmarty cinema, font

Bevezetés

A mozik egyszerre intézmények és épületek. Az őket azonosító feliratok más tipográfiával jelennek meg magán a moziépületen, és – legtöbb esetben – megint másmilyenről például egy moziműsorban, vagy az adott mozi honlapján. Dolgozatomban az épületeken található betűsorok tipográfiáját vizsgálom.

Ezeket a betűsorokat hivatalosan leginkább a mozik *cégtáblájának* nevezhetjük, dolgozatomban azonban gyakran a *névtábla*, vagy a *mozifelirat* elnevezéseket használom.

A fővárosi mozik rövid története

Az első budapesti filmvetítés az 1896-os millenniumi ünnepséghez köthető – csupán egy évvel az első párizsi vetítés után. Ekkor azonban még nem voltak tényleges moziépületek, a vetítéseket kávéházakban tartották. Ennek megfelelően vitatott, hogy melyik az első budapesti mozi.

Az első rendszeres műsorral rendelkező filmvetítő-hely a Velence kávéház volt, ez később valódi moziépületté alakult át, s egészen 1994-ig működött Tisza mozi néven.

„Eleinte a vetítésre alkalmas helyeket már meglévő helyeken alakították ki” (Kelecsényi László: *Mozizó Budapest*, 2008). Az első filmszínháznak készült épület az akkori Apollo mozi volt, majd az első világháború után fokozatosan gyarapodott a moziépületek száma.

Ahogy újabb és újabb filmszínházak alakultak, úgy az addig meglévők újabb és újabb névcserét éltek meg. Ennek oka olykor politikai volt, sokszor pedig csak a változtatni akarás. A névváltoztatások értelemszerűen együtt jártak az új cégtáblákkal, s ezáltal új tipográfiai dizájnnal is.

A filmnézés, moziba járás több évtizeden át a kulturális élet központi eseményének számított. 1966-ban 105 vetítőhelyet tartottak számon Budapesten (Kelecsényi László: *Mozizó Budapest*, 2008). Sajnálatos módon már a szocializmusban

megindult a mozikultúra hanyatlása. 1960 és 1990 között 75-tel csökkent a vetítőhelyek száma.

Jelenleg mintegy 14 „művészmozinak” titulált, s nagyjából ugyanennyi multiplex mozi működik a fővárosban. Dolgozatomban előbbieket cégtáblaival foglalkozom – tekintve, hogy a „plázamozik” logóinak tipográfiája a különböző helyszínek ellenére is megegyező.

A mozifeliratokról általánosságban

A mozinevek feltüntetése legalább olyan fontos, mint más saját épülettel rendelkező intézmény nevének megjelenítése. A felirattervezők viszonylag szabad kezet kaptak, nincs kifejezetten olyan séma, amihez igazodniuk kellett volna.

Néhány elvárásnak azonban mindenképpen meg kellett felelni. Egy mozi feliratának messziről is feltűnőnek, jól olvashatónak kell lennie – bár mint majd azt látni fogjuk, ez nem minden esetben valósult meg. A technológiai adottságokhoz is igazodni kellett. Budapesten a húszas évektől kezdtek neonokkal hirdetni magukat a cégek, a második fellendülési hullám pedig a hetvenes évekre tehető (Unit magazin, 2009. november). Értelemszerűen a mozik is használtak – sőt használnak ma is – neonfeliratokat. Azonban ez sem volt előírás, hiszen vannak olyan filmszínházak, amelyek plasztikus betűket vagy csupán festett feliratokat használtak és használnak az intézmény nevének feltüntetésére.

A betűtípus-használattal kapcsolatban sem állapíthatunk meg általános szabályszerűséget. Vannak csupa verzállal, de csupa kisbetűvel szedett feliratok is, döltek és nem döltek, körvonalazottak és háttérrel ellátottak. Még a szövegirány sem kötött, balról jobbra vagy fentről lefelé olvasható feliratok egyszerre jelen lehetnek ugyanazon mozi esetén – utóbbinak természetesen funkciója is van.

A feliratok tehát nem követnek előre felállított szabályokat, a célnak való megfelelési kényszer időközben alakította ki azokat.

Mozik Budapesten

Nem áll szándékomban hierarchiát felállítani akár Pest és Buda, akár a mozik között, de úgy gondolom érdemes megfigyelni – filmvetítő-helyek száma szempontjából – a városrészek közötti különbséget. Ezért csoportosítottam a mozikat a Duna jobb és bal partja szerint. A mozik közti esetleges fontossági sorrend felállítását elkerülendő, felirataikat betűrendben veszem sorra.

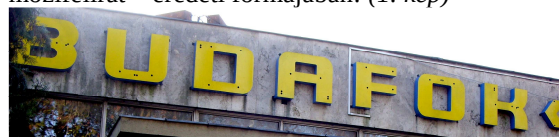
Mozik Budán

Megfigyelhető és köztudott, hogy mozik szempontjából is Pest a központ, bár pár évtizede

még Buda is jelentős számú és nagy presztízsű filmszínházakkal rendelkezett. Ma mindössze két működő mozi van a Duna jobb partján fekvő városrészben. Némileg javítani próbálom ezt az arányt azzal, hogy – rögtön az elején – egy ma már üzemben kívül lévő budai moziról írok.

Budafok mozi

Annak, hogy a Budafok mozit is számba veszem, személyes vonatkozás az oka, én ugyanis 18 éve élek Budafokon, a XXII. kerületben. Az egykori vetítőhely ma bútórúházként funkcionál, az épületen azonban máig megtalálható az egykori mozifelirat – eredeti formájában! (1. kép)

1. kép. Az egykori Budafok mozi ma már bútórúházként üzemel, a feliraton azonban nem változtattak. Kép forrása: saját fotó, 2009 (Megjegyzés: a továbbiakban szereplő képek mind a szerző fotói, 2009.)

A felirat verzállal szedett, enyhén kontrasztos, talp nélküli (sans-serif) sárga betűkből áll. A külső körvonal inkább íves, míg a belső szögletes formát követ (ez az O betűnél látszik a legjobban), ám egy-egy szár végződése mindig szögletes (például az U betű két felfelé végződő szára). A B betű vízszintes tengelyre nézve szimmetrikus, akárcsak a K betű. Az F mindkét vízszintes szára egyforma vastag és hosszú. Az A betű megfelel egy fejjel lefelé fordított U betűnek, természetesen meg van toldva egy vízszintes vonallal. A betűk függőleges szárai egységes vastagságúak, akárcsak a vízszintesek, amelyek azonban körül-belül fele olyan vékonyak, mint a függőlegesek. A betűk között enyhe ritkítás figyelhető meg, a felirat két szélén egy jobbra illetve egy balra mutató „kúpos zárójel” látható (Wikipedia 2009), azaz a belső idézőjel single változata.

Annak, hogy a betűtípus nem könnyen azonosítható, valószínűleg az is az oka, hogy a rendszerváltás előtti időkben gyakran használtak nem nemzetközi metszés mintájára készített betűket, így azok ma nem részei nemzetközi gyártmányú programok betűkészleteinek.

Bem mozi

A körút budai részén már csak a Bem mozi működik, bár ez is vitatható, a nyári tulajdonosváltás óta ugyanis Bem filmturkáló a hivatalos neve. A mozin három különböző stílusú felirat is található. A bejárat fölött egy sávban egyszerű bordó lineáris antikvakat láthatunk. Ezek kontraszt nélküli groteszk betűk. (2. kép)

2. kép. BEM MOZI felirat a bejárat fölött.

Szintén bordó, talpatlan, verzál, egy-egy négyzetbe foglalt betű látható a homlokzaton. Mégis más betűtípusú, mint a bejárat fölötti, az M betű középső csúcsa ugyanis itt egészen a szárák kezdetéig nyúlik le. (3. kép) A B betű két „hurkának” határa is más magasságba került, valamint az E középső szára itt azonos távolságra van a két másik vízszintes szártól.

Mind ennél a feliratnál, mind az előző esetben megjelenik a szóköz helyén egy függőlegesen is középre igazított pötty – ez valószínűleg szándékos.

3. kép. BEM MOZI felirat a homlokzaton

Egy harmadik típusú felirat is található a mozi bejáratánál, ahol a „BEM Art MOZI” betűsor olvasható, minden szó új sorban. (4. kép)

4. kép. BEM Art MOZI felirat neoncsövekkel és alatta festett betűkkel

Ez már egyedi betűtípus, mindenesetre az M betű a másodikként tárgyalt esethez hasonlóan teljesen leér. A betűk itt dőltek, és csak a „BEM” illetve a „MOZI” betűsor van nagybetűvel szedve, az Art szónak csak a kezdőbetűje verzál, illetve utóbbi a vízszintes irányt sem tatja, körül-belül 30 fokkal van elforgatva.

Tabán mozi

S végül a másik – vagy egyetlen (?) – még üzemelő budai mozi Krisztinaváros szívében, a Tabán. A „TABÁN” felirat a XIX. század végi szecessziós vonalvezetést párosítja a XX. század elejének lineáris antikváira jellemző vonalvastagsággal. A neonzöld szín, és a tükrözött A (illetve Á) betűk tovább erősítik az eklektikusságot. Az A (illetve Á) betűk továbbá csak a felső részükben követik a talpas betűkre jellemző túlnyúlást. A „TABÁN” szó betűi azon túl, hogy egyedi dizájnt követnek, jóval nagyobb méretűek is, mint az alatta lévők. Az alsó feliratsorban (például a CAFÉ felirat esetében) már nem rendhagyó A betűt használnak. Ez a sor kissé

dőlten szedett, verzál, kontraszt nélküli lineáris sans-serif betűkből áll. (5. kép)

5. kép. TABÁN mozi, café, téka

Mozik Pesten

A pesti oldalon nagyrészt a körút és a Rákóczi út vonalán találjuk a filmszínházakat, talán csak a Vörösmarty mozi esik kissé kijjebb.

Cirko-Gejzír

A mindössze 15 éves múlttal rendelkező vetítőhely – a legfiatalabb budapesti művész-mozi – arról vált híressé, hogy ez Európa legkisebb mozija.

6. kép. CIRKO-GEJZIR ékezet nélkül közvetlenül a bejárat fölött

A pinchelyiség bejáratí ajtaja fölött a mozi neve piros alapon fehér talp nélküli verzál, felfelé elnyújtott betűkkel olvasható (6. kép). A felirat valószínűleg Univers Ultra Condensed Light betűtípussal szedett. (MyFonts, 2009)

A homlokzatra merőleges cégtáblán nemcsak hogy másmilyen betűtípust láthatunk (fehér körvonallal körülvelt piros verzál, talpas betűk, hol szögletes, hol lekerekített sarkokkal, kissé gótikus beütéssel), de érdekes módon itt a „GEJZÍR” szóban az Í-n megtalálható az ékezet – a bejárat fölötti névtáblával ellentétben. (7. kép)

7. kép. Felirat a homlokzatra merőlegesen („GEJZÍR” hosszú í-vel)

Corvin mozi

Az épület 1922 óta áll, s szinte már Budapest látványosságának számít (Pongrácz Erzsébet, Mozikalauz, 1998). Természetesen az egykori felirat már többször is lecserélődött, a jelenlegi a pár éve befejeződött átalakítás eredménye. (8. kép)

A sárga betűk kiskapitális stílusban szedett talp nélküli, alig kontrasztos verzál betűk. A betűtípus feltehetőleg Eurostile Black (MyFonts). Az O és C betűk nem teljesen kerek, vannak egyenes szakaszaik. A C betű két vízszintes tengelyig tartó vége egymás felé néz, az M középső csúcsa a betű aljával azonos szintig nyúlik le.

8. kép. A Corvin mozi pár éve kialakult, új felirata

Európa filmszínház

Az Európa mozi is a kis méretéről híres. Kétféle névtáblát is találunk az épületen. A bejárat fölött filmkocka-keretbe foglalt árnyék-körvonallal ellátott verzál, nagy kontrasztos betűket láthatunk (9. kép). A betűtípus feltehetően Britannic (MyFonts, 2009). A körvonalazott árnyék csak az „EURÓPA” és a „FILMSZÍNHÁZ” szavak mögött láthatók, az alatta lévő „CINEMA” illetve „KINO” feliratok mögött nem. Utóbbi kettő betűmérete is kisebb.

9. kép. Az Európa mozi bejárata fölött.

A másik felirat az épület homlokzatára merőleges. (10. Kép) Az „EURÓPA” felirat betűi kissé egységtelenek, hisz míg az O betű tökéletesen kerek, addig az U betű szinte szögletes, mind vízszintes, mind függőleges irányú egyenes szakaszokkal. Az is érdekes, hogy az Ó betű ékezeete inkább a fölötté lévő rekeszbe került, s nem az Ó karikájához.

A „Mozi” felirat kézírást utánozó betűtípussal egy a fölötté lévőknél egész kicsit szélesebb téglalapba került, ez is erősíti az egységesség hiányát.

10. kép.

Hunnia

A Hunnia mozi felirata nappal, a neoncsövek világítása nélkül szinte alig észrevehető. (11. kép)

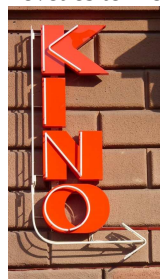

11. kép. Hunnia felirat a faágak mögött

A betűk verzállal szedettek, kontraszt nélküli vékony szárákkal. A H betű vízszintes szára a függőleges szárok közepénél lejjebb keresztezi azokat, az U betű függőleges tengelyre nézve szimmetrikus, tehát nem kapott jobb oldali függőleges szárat. Az N betűk középpontosan szimmetrikusak, az I talp nélküli, az A betű vízszintes szára pedig a H betűével azonos magasságban található. Az I kivételével a betűk azonos szélességűek.

Kino

A nem is olyan rég még Szinbád névre hallgató mozit az elmúlt évben újítták fel. Ekkor kapott új nevet és természetesen új feliratot is.

12. kép. A nemrég átkeresztelt Szinbád, azaz a Kino mozi

A Kino esetében a felirat valójában két felirat. Az egyiket a piros kövér verzál betűk adják, a másikat az ezen lévő neoncsövek, melyek bizonyos mértékben követik az alattuk lévő betűket, de szándékosan balra vannak csúsztatva, így különös betűtípus-hatás jön létre (12. kép). A betűk talp nélküliek, a K mindkét átlós szára egyforma hosszú. Kontraszt csak az O betű esetében figyelhető meg – természetesen ott is csak a piros változatnál.

Művész mozi

A legművészibb művészmozi a névtábláját is igyekezett minél művészibbé tenni.

A betűk nem verzállal szedettek, kézírást utánoznak. A „művész” betűsört valójában neoncsövek adják, minden betű között egy-egy ferde vonal. A „mozi” betűsornál méginkább a szabad kézírást stílusa érvényesül. (13. kép)

13. kép. A Művész mozi „fordított timpanonja”

Odeon-Lloyd mozi

Az Odeon és a Lloyd szavak között néhol szerepel a kötőjel, néhol nem, mindenesetre a

moziműsorban kötőjelesen tüntetik fel (Pesti Est, 2009. november 19-25.).

A cégtábla egyszerű, mégis ízléses benyomást kelt. Azonos betűk egymáshoz rendezésével harmóniát teremtettek – gondolhatunk itt a két felfelé nyújtott L betűre, de az Odeon két O betűjének az alatta lévő sorban lévő két O betűhöz való igazítására is (14. kép). Utóbbi (az alsó sor) betűmérete valamivel kisebb, mint a felette lévő piros betűk, de a betűtípus itt is talp és kontraszt nélküli sablont követ. A szöveg betűtípusa valószínűleg Futura. (MyFonts)

14. kép. Az Odeon felirata (valószínűleg) Futura betűtípussal

Örökmozgó

Filmek vetítése szempontjából az Örökmozgó a legrendhagyóbb mai mozi, az egyetlen valódi „filmmúzeum”. Ezt valószínűleg az üzemeltetők is így gondolják, hiszen cégtáblájukra is felkerült az említett szó. (15. kép)

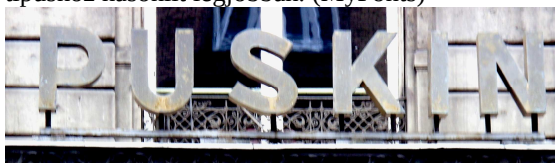

15. kép. Az Örökmozgó, azaz az egykori Royal Nagymozgó

A betűk itt egyszerű groteszk verzál betűk, kontraszt nélkül, valószínűleg szintén Futura betűtípussal (MyFonts).

Puskin

A Puskin mozi esetében is egyszerű groteszk, kontraszt nélküli verzálokról van szó, bár itt az S betű érdemel némi figyelmet. A két vége ugyanis nem gömbölyödik vissza a szokásos módon, hanem a középső résszel szinte párhuzamosan folytatódik (16. kép). A felirat betűtípusa a Benton Sans Bold típushoz hasonlít legjobban. (MyFonts)

16. kép. A Puskin mozi bejárata fölötti felirat

A „MOZI” felirat merőleges az épület homlokzatára, hogy az úton haladóknak egyből szembe tűnjön. Utóbbi célt szolgálja a betűket

körülvevő háttér is, melyet éjjel a benne elhelyezett égők világítanak ki, s ezáltal teszik még feltűnőbbé a feliratot, mely a homlokzat „PUSKIN” betűivel azonos típusú.

17. kép. Felirat a Puskin mozin, a homlokzatra merőlegesen.

Toldi

A Toldi – a nemrég befejeződött felújításnak köszönhetően – egyike azon kevés moziknak, amelyeknek logója mindenhol ugyan abban a formájában található meg. Gondolok itt moziműsorra, website-ra és magára a moziépületre. A Toldi mozi esetében tehát – a budapesti mozik közül szinte egyedülálló módon – maximálisan megvalósul az egységes arculat használata.

18. kép. A Toldi mozi nemrég egységesített logója (itt: a moziépületen).

Ennek a feliratnak a stílusa kézirásra emlékeztet, a kezdő T betű felső vízszintes szára bal oldalt visszakanyarodik, jobbra pedig egy nyílban végződik, mely az utolsó betűn, azaz az i betűn lévő pöttyre mutat (18. kép). A betűk egymással érintkeznek, a felirat tehát folyóírást imitál.

Uránia Nemzeti Filmszínház

Az Uránia a legrégebb óta moziként funkcionáló épület. Még az 1900-as évek elején rendezték át az egykori éjszakai mulatót filmvetítőhellyé. Számtalan változata volt már a rajta látható feliratnak, jelenleg alig észrevehető halvány festett betűk jelzik a hely nevét. Nincs is szükség feltűnő felíratra, ez az egyszerűség jól kompenzálja a „keleties pompát”, amely az épületben, sőt már a épület ablakain is uralkodik. (19. kép)

19. kép. Az Uránia Nemzeti Filmszínház felirata a főszint erkélye fölött

A felirat talpas, nagy kontrasztos verzál betűkből áll. Színe az épület tagozatainak színéhez igazodik, a betűméret pedig valamelyest az erkélyablak szélességéhez.

Vörösmarty mozi

A Vörösmarty mozi nem csak abból a szempontból különleges, hogy kívül esik a „mozitengelyen”, hanem – ami tipográfia szempontjából jóval érdekesebb – a feliratát tekintve is. Az újonnan felszerelt narancssárga betűk mögött ugyanis még látni az előző feliratot, amely mind betűtípusban, mind koncepcióban különbözött a mostanitól.

A Vörösmarty moziról tudni kell, hogy az épület két oldalán, tehát az Üllői út és a Baross utca felől is van bejárata. A korábbi koncepció szerint a „VÖRÖSMARTY” szó az Üllői úti, míg a „MOZI” szó a Baross utcai bejárat fölött szerepelt. Ezek a betűk talpas, kissé kontrasztos betűk voltak. A különös az, hogy a Baross utcai bejárat fölött a „MOZI” felirat még ma is megtalálható. (20. kép). Megfigyelhetjük, hogy az M betű két szélső szára nem párhuzamos, az O betű pedig kissé tojás alakú, vízszintes tengelyre nézve tehát nem szimmetrikus.

20. kép. A Vörösmarty mozi korábbi feliratából maradt betűk

Az új felirat az Üllői úti bejárat fölött látható (21. kép). Ezek ugyancsak verzállal szedett, kontrasztal nem rendelkező, sans-serif betűk, Arial Black betűtípussal (MyFonts).

21. kép. A jelenlegi felirat a Vörösmarty mozi Üllői úti bejárata fölött

Befejezés

Amit a mozik feliratainak betűtípusaival kapcsolatban megállapíthatunk, hogy arányaiban a talp nélküli betűk a leghasználatosabb, ritkább a talpas, vagy a kézírást utánozó betűtípus. Verzál betűk használata is népszerű, ennek oka természetesen ott keresendő, hogy az ilyen feliratok messziről is könnyebben olvashatók, márpedig ez – lévén szó épületekről – fontos szempont.

Az is megfigyelhető, hogy az egyes mozik feliratai jelentősen eltérnek egymástól, nincsen tehát meghatározott séma vagy szabály. Ez természetesen a mozik egyéni arculatának kialakítását is szolgálja.

Hivatkozások

- Kelecsényi, László (2008) *Mozizó* Budapest, *Holnap kiadó*
- Pongrácz, Erzsébet (1998) *Mozikalausz - A mi Budapestünk*, *Városháza kiadó*
- Unit magazin, 2009. november, pp 47.
- Wikipedia (2009) *Zárójel*. Legutóbbi frissítés: 2009. november 25. URL: <http://hu.wikipedia.org/wiki/Zarojel>
- Pesti Est, 2009. november 19-25., pp 36.
- MyFonts (2009) *Univers Ultra Cond Light*. Legutóbbi frissítés: 2009. november 28. URL: <http://new.myfonts.com/fonts/adobe/univers/ultra-cond-light/>
- MyFonts (2009) *Britannic*. Legutóbbi frissítés: 2009. november 28. URL: <http://new.myfonts.com/fonts/ef/britannic/>
- MyFonts (2009) *Benton Sans Bold*. Legutóbbi frissítés: 2009. november 28. URL: <http://new.myfonts.com/fonts/fontbureau/benton-sans/bold/>
- MyFonts (2009) *Futura*. Legutóbbi frissítés: 2009. november 28. URL: <http://new.myfonts.com/fonts/urw/futura-no-2/>
- MyFonts (2009) *Eurostile Black*. Legutóbbi frissítés: 2009. november 28. URL: <http://new.myfonts.com/fonts/urw/eurostile/t-black/>